

یک سکه، سندی تاریخی

قربان عزیززاده

کمترین آشنایی با تاریخ معاصر ایران، به ویژه شناخت جزئی از استقرار خاندان قاجار بر رأس هرم قدرت و تشکیل سلسله قاجاریه، گویای آن است که اقتدار سراسری آنان تقریباً از جلوس آغامحمدخان، در یازدهم جمادی الاخری سال ۱۲۰۰ هجری قمری، در شهر تهران شروع شد و با رأی مجلس مؤسسان در آذرماه ۱۳۰۴ هجری شمسی خاتمه یافت. در فاصله این سالها، یعنی در مدتی نزدیک به یکصد و پنجاه سال، هفت تن از پادشاهان این سلسله به سلطنت رسیدند که عبارتند از:

الف - آغامحمدخان از ۱۲۰۰ هجری قمری، جلوس در تهران تا ۱۲۱۱، مرگ در ناحیه شوشی.

ب - باباخان یا فتحعلی شاه از ۱۲۱۲ تا نوزدهم جمادی الاخری ۱۲۵۰.

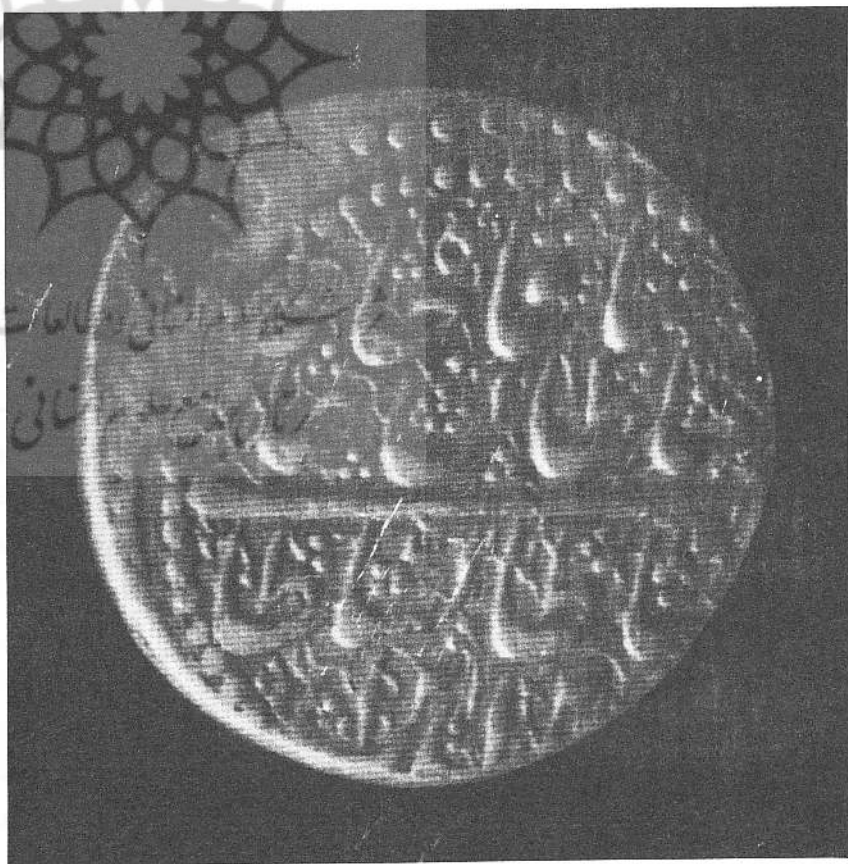
ج - محمدشاه از نوزدهم شعبان ۱۲۵۰ تا ۱۲۶۴ هجری قمری.

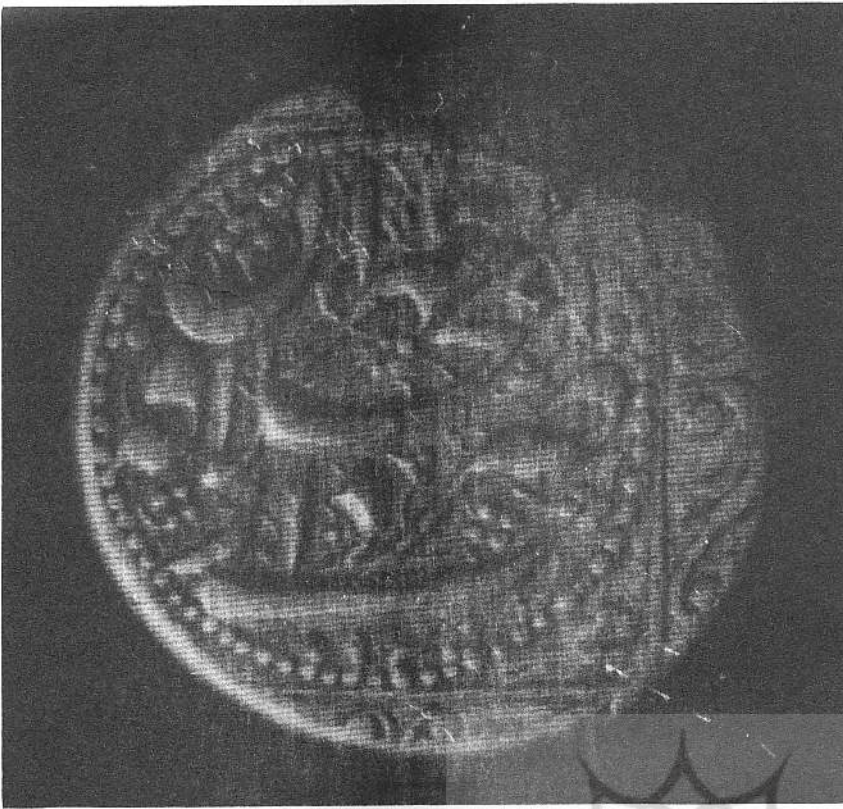
د - ناصرالدین شاه قاجار، از ۱۲۶۴ تا ۱۳۱۳ هجری قمری.

ه - مظفرالدین شاه از ۱۳۱۳ تا

معدودی از مسکوکات نظیر برخی اسناد تاریخی، گوشه‌هایی از تاریخ ملتها را روشن می‌کنند، که کمتر مورد توجه قرار گرفته و بیان شده‌اند؛ از آن جمله سکه‌ای است که تصویر آن را در این مقاله می‌بینید. ذکر ویژگیها و چگونگی ضرب و رواج آن، نگارنده را به ذکر مطالبی شاید تکراری وامی‌دارد:

روی سکه





۱۳۲۴ هجری قمری.

و - محمدعلی شاه از ۱۳۲۴

تا ۱۳۲۷ هجری قمری.

ز - احمدشاه قاجار از ۱۳۲۷

تا ۱۳۴۳ هجری قمری . پس از آن

مجلس مؤسسان تشکیل و انقراض قاجاریه اعلام شد.

اندک توجهی به تاریخ فوت

فتحعلی شاه در نوزدهم

جمادی الاخری سال ۱۲۵۰، تا ورود

محمدشاه به دارالخلافه تهران در

نوزدهم شعبان همان سال، فترتی به

مدت دو ماه مشهود است. در این

مدت هر یک از فرزندان و نوادگان

بی شمار فتحعلی شاه، ادعای

سلطنت، و حداقل تقسیم حوزه

حکومتی خود با ولیعهد رسمی

کشور را داشتند. از آن جمله اند:

سلطنت خویش پرداخت.

علی شاه با ارسال پیام و اعزام

نماینده کوشید تا موافقت

محمدشاه را به توقف و سلطنت در

محدوده آذربایجان، زنجان و قزوین

جلب کرده، نهایتاً او را به تقسیم

کشور بین رقبا راضی کند؛ لیکن با

تلاش قائم مقام و همراهی دولتهای

انگلیس و روسیه تزاری ،

محمدشاه، در نوزدهم شعبان سال

۱۲۵۰ به تهران رسید، و ظل السلطان

یا علی شاه قاجار که با اقدامات

میرزا آقاخان وزیر لشکر، سپاهیان

خود را از دست داده بزد، تسلیم شد

و مورد عفو محمدشاه قرار گرفت.

سکه ای که تصویر آن را در این

مقاله مشاهده می کنید، از معدود

مسکوکاتی است که به نام علی شاه

حسینعلی میرزا فرمانفرما، عموی

محمد شاه و والی فارس و برادرش

حسینعلی میرزا شجاع السلطنه و

علی میرزا ظل السلطان که بر پایتخت

دست یافته با بستن دروازه های شهر،

به نام علی شاه ملقب به عادل شاه به

سلطنت نشست، به نام خویش سکه

زد و پسرش سیف الملوک میرزا را به

ولیعهدی برگزید.

علی شاه قاجار با صرف ذخایر

دولتی، در برابر تهدیدهای ولیعهد

رسمی کشور، که به همراهی

میرزا ابوالقاسم قائم مقام ثانی ، در

معیت نمایندگان روس و انگلیس و

سپاه آذربایجان به فرماندهی کاپتان

لیندسی - فرمانده انگلیسی قشون -

به سمت پایتخت در حرکت بودند،

به تحکیم موقعیت و استقرار

قاجار در مدت ذکر شده، از نقره (معادل یک قران یا هزار دینار) در ضرابخانه پایتخت ضرب شده، اینک جزء ذخایر اموال فرهنگی اداره کل موزه‌های تهران حفاظت می‌شود.

نگارنده تاکنون سکه زرین به نام علی‌شاه مشاهده نکرده است، اما در صفحه ۱۰۳ کتاب راهنمای سکه‌های ضربی ایران، تألیف آقای هوشنگ فرح‌بخش، از سکه زرینی به نام اشرفی و منسوب به علی‌شاه تصویری چاپ شده است.

مشخصات سکه

جنس: نقره.

قطر: حدود ۲۳ میلی‌متر.

وزن: حدود ۶/۸۵ گرم.

ضرب تهران در سال ۱۲۵۰ هجری قمری.

اثر لحیم‌گیره و سایدگی جزئی در حاشیه دارد.

ارزش معاملاتی: یک قران، معادل هزار دینار.

روی سکه: متن / السلطان ابن السلطان سلطان علی‌شاه قاجار/.

زمینه با نقوش گل و برگ اسلیمی تزیین یافته.

حاشیه: دو ردیف زنجیره - قسمتی از حواشی ضرب نشده است.

پشت سکه: متن / ضرب دار الخلافه طهران ۱۲۵۰/

زمینه با نقوش گل و برگ اسلیمی است.

حاشیه داخلی: یک ردیف زنجیره.

حاشیه میانی: قسمتی از مربع -

بقیه ضرب نشده است.

حاشیه خارجی: نقش برگهای قرینه اسلیمی و اثر لحیم‌گیره و سایدگی جزئی دارد.

۱- آغامحمدخان پس از مرگ کریم‌خان زند، در سال ۱۱۹۳ بلافاصله با گردآوری قوا، به ادعای سلطنت برخاست تا عاقبت «پس از دفع برادران مدعی و غلبه بر زندیه و تسلط بر شمال و مرکز ایران، در نوروز سال ۱۲۰۰، در تهران تاجگذاری کرد».

ص ۷۵۸ - تاریخ مفصل ایران - مرحوم عباس اقبال - چاپ خیام.

۲- ظل‌السلطان - علی‌شاه بن فتحعلی‌شاه، مستخلص به عادل و برادر عباس میرزا نایب‌السلطنه و مادر آنان دختر فتحعلی‌خان قاجار دلو بود. ظل‌السلطان در ۱۲۴۳ حکمران یزد گردید و پس از مرگ فتحعلی‌شاه، قبل از آنکه ولیعهد رسمی کشور از تبریز به پایتخت برسد، به یاری برادران خود، در ۱۴ رجب ۱۲۵۰ در تهران بر تخت سلطنت جلوس کرد و سکه زد و خود را عادل‌شاه نامید، اما پس از چهل روز سلطنت مغلوب و روانه مراغه و سپس اردبیل شده و عاقبت از اردبیل هم‌گریخت و به روسیه رفت. ص ۱۱۱۵ - جلد پنجم اعلام - فرهنگ فارسی مرحوم دکتر معین چاپ تهران - امیرکبیر ۱۳۶۴.

۳- میرزا ابوالقاسم بن میرزا عیسی قائم‌مقام فراهانی وزیر عباس میرزا و محمدشاه قاجار است، وی ادیب، منشی، شاعر و در نظم و نثر فارسی استاد بود و ثنائی تخلص می‌کرد. او در سال ۱۲۲۷ هجری پس از فوت پدر در تبریز به وزارت عباس میرزا قاجار منصوب شده و قائم‌مقام لقب یافت.

قائم‌مقام پس از مرگ فتحعلی‌شاه، در سال ۱۲۵۰ هجری قمری وسایل حرکت

محمدمیرزا و جلوس او را به تخت سلطنت فراهم کرد و خود صدراعظم ایران گردید.

کوششهای بسیار او در اصلاح امور ایران موجب حسادت عدّه‌ای از جمله حاجی‌میرزا آغاسی گردید و آنان دسایس مختلف برانگیختند تا شاه در ۳۰ ماه صفر ۱۲۵۱ او را به باغ نگارستان (محل کنونی موزه هنرهای ملی ایران) احضار کرد و در آنجا وی را خفه کردند و جسدش را در جوار حضرت عبدالعظیم به خاک سپردند.

از آثار ادبی او منشآت، جلابرنامه و دیوان اشعارش به جای مانده است. به نقل از صفحه ۱۴۱۰ - ذیل ماده قائم‌مقام - جلد ششم - اعلام، اثر مرحوم دکتر محمد معین - چاپ امیرکبیر - تهران ۱۳۵۲.

۴- لندسی یا لندزی، که دولت انگلیس او را به پاس خدماتش به لقب سیر مفتخر کرد، به درجه سرلشگری در آسیا ارتقاء یافت. تا وقتی در خدمت دولت ایران بود، سالانه ۲۲۰۰ لیره مقرر دریافت می‌کرد. در سال ۱۸۵۱ میلادی زندگی را بدرود گفت و در گورستان آرامنه تهران، به نام سرهبری لندزی بیتون، مدفون شد. او در قتلون ایران به فرماندهی کل رسید، و به واسطه فد و قامتش در نظر ایرانیان به سان رستم، قهرمان ملی آنها می‌نمود. نقل به مفهوم ص ۷۳۳ - ایران و قضیه ایران - نوشته جرج ن. کرزن. جلد اول شرکت انتشارات علمی و فرهنگی - چاپ سوم.

از دیگر افسران انگلیسی اردوی محمدشاه، سرگرد هنری راولینسن کاشف خط میخی و نخستین کسی است که کتیبه بیستون را خواند. او نیز به پاس خدماتش به دولت بریتانیا به سرهبری راولینسن ملقب شد.

۵- دولت تزاری به موجب یکی از بندهای قرارداد ترکمان‌چای متعهد بود عباس میرزا قاجار و فرزندان او را در رسیدن به پادشاهی ایران مساعدت کند.